

اسلام و مسیر توسعه اقتصادی و انسانی

نویسندگان:

دکتر سید اس میر آخور

(استاد شکار الایاما)

دکتر حسن عباسی

(استاد دانشگاه برج واشنگتن)

مترجم:

دکتر علی باقری دولت آبادی

(عضو هیات علمی دانشگاه یاسوج)



Abbas Mirakhor

میرآخور، عباس، ۱۳۲۰ -

اسلام و مسیر توسعه اقتصادی و انسانی / نویسندگان عباس میرآخور، حسین عسکری؛ مترجم علی باقری دولت‌آبادی. - قم: دانشگاه مفید، ۱۳۹۴.
۴۸۷ ص.

بها: ۲۸۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-964-8092-6-6

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیلا فهرست‌نویسی پیش از انتشار
عنوان اصلی:

Islam and the Path to Human and Economic Development

کتابنامه: ص [۴۳۹] - ۴۸۰.

نمایه.

چاپ اول.

۱. رشد اقتصادی - جنبه‌های مذهبی - اسلام. ۲. رشد اقتصادی. ۳. اسلام و اقتصاد. الف. عسکری، حسین، نویسنده همکار. ب. باقری دولت‌آبادی، علی، -، مترجم. ج. عنوان.

۱۳۹۴ ه‍.ل ۵۹ / ۲ / ۲۳۰ BP

کنگره:

۲۹۷/۴۸۳۱

دیوبی:

۲۸۰۸ - ۹۴-ن

کتابخانه ملی ایران:

این اثر ترجمه‌ای است از:

*Islam and the Path to
Human and Economic Development*
Abbas Mirakhor & Hossein Askari
Palgrave Macmillan, 2010



دکتر عباس میراکخور و دکتر حسین اسکری
مترجم: علی باقری دولت‌آباد

اسلام و مسیر توسعه اقتصادی و انسانی

• ناشر: انتشارات دانشگاه مفید • ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • طراح جلد: حسین خزایی • ویراست: مسعود یوسفی
• تاریخ نشر: تابستان ۱۳۹۴ • نوبت چاپ: اول • چاپ: اشراق • شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
• شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۲-۶۵-۳ • قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال

قم - انتهای بلوار شهید صنوقی - دانشگاه مفید

تلفن: ۳۲۱۳۰۲۲۶ / تلفکس: ۳۲۹-۵۳۸۸ / شماره: ۳۲۹۲۵۱۷۷ / صندوق پستی: ۳۶۱۱-۳۷۱۸۵

entesharat@mofidu.ac.ir

تهران - خیابان حافظ جنوبی - خیابان کامران صالح - کوچه حسن شاطری - پلاک ۶ - دفتر دانشگاه مفید

تلفن: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۵ / شماره: ۰۲۱۶۶۷۱۰۷۳۴

درباره نویسندگان

دکتر عباس میرآخور

دکتر عباس میرآخور، فارغ التحصیل دکترای اقتصاد از دانشگاه کانزاس آمریکا است. ایشان از سال ۱۹۶۸ مدیریت و استادی گروه اقتصاد دانشگاه آلاباما، آمریکا را برعهده داشته‌اند و در فاصله سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۷۹ مدیریت گروه اقتصاد دانشگاه الزهرا تهران را در کارنامه خود ثبت کرده‌اند. پس از آن همکاری با دانشگاه آلاباما و موسسه تکنولوژی فلوریدا را ادامه داده‌اند. دکتر میرآخور مدتی در صندوق بین‌المللی پول (IMF) به‌عنوان پژوهشگر مشغول به کار شد و با جذب و تشویق پژوهشگران به فعالیت در زمینه اقتصاد اسلامی موفق شد بانکداری اسلامی را به‌عنوان یک روش علمی بانکداری در صندوق بین‌المللی پول به تصویب رسانند. پس از مدتی سمت نمایندگی ایران در صندوق بین‌المللی پول از جانب بانک مرکزی به ایشان پیشنهاد شد. این سرپرستی تا انتصاب وی به سمت معاون اول صندوق بین‌المللی پول ادامه داشت. دکتر میرآخور تا بازنشستگی در این سمت مشغول به کار بودند و پس از آن در مرکز بین‌المللی آموزش تأمین مالی اسلامی (INCEIF) مشغول به تدریس و تحقیق شد.

ایشان تالیفات بسیاری در حوزه اقتصاد داشته‌اند و به واسطه این پژوهش‌ها در سال ۲۰۰۳ موفق به دریافت جایزه سالانه بانک توسعه اسلامی و نیز جوایزی از سوی روسای جمهور کشورهای غنا و پاکستان گردیدند.

دکتر حسین عسکری

حسین عسکری دارای مدرک دکترای اقتصاد از دانشگاه MIT امریکا است. وی سابقه تدریس در دانشگاه MIT، دانشگاه توفت، دانشگاه واین، دانشگاه تگزاس، دانشگاه جورج واشنگتن را در کارنامه علمی خود دارد و مرفق به دریافت جوایز متعددی از دانشگاه‌های فوق گردیده است. مدت دو سال و نیم در کمیته اجرایی صندوق بین‌المللی پول خدمت کرده و در مقطعی مشاور ویژه وزیر در امور اقتصادی عربستان بوده‌اند.

ایشان بیش از ۲۰ جلد کتاب و یکصد مقاله علمی پژوهشی و افزون بر ۲۰۰ مقاله در روزنامه‌ها، مجلات، ختلف امریکایی از جمله فارن پالیسی منتشر کرده‌اند. جدیدترین اثر منتشر شده از ایشان کتابی است با عنوان *مقدمه‌ای بر اقتصاد اسلامی: نظریه و عمل* (۲۰۱۰) که با همکاری زمیر اقبال و عباس میرآخور تألیف شده است.

وی سابقه همکاری و ارائه مشاوره به سازمان مال متحد، بانک جهانی و بسیاری از شرکت‌ها، بانک‌ها و موسسات مختلف اقتصادی، راه‌بردی و سایر بخش‌های جهان دارد.

فهرست مطالب

۱۱		مقدمه ناشر
۱۴		مقدمه نویسندگان بر ترجمه
۱۷		مقدمه مترجم
۲۱		پیشگفتار
۲۸		مقدمه

فصل اول

تحول مفهوم توسعه غربی

۳۷		تحول مفهوم توسعه غربی
۳۸		بنیان اولیه توسعه (۱۹۴۵-۱۷۰۰)
۶۳		ظهور مفهوم مدرن توسعه (بعد از ۱۹۴۵)
۹۳		خلاصه بحث
۹۴		منابع

فصل دوم

توسعه به مثابه رفاه انسانی

۱۰۷		توسعه به مثابه رفاه انسانی
۱۵۸		خلاصه بحث
۱۶۱		منابع

فصل سوم

مؤلفه‌های اصلی توسعه در اسلام

۱۶۹		مؤلفه‌های اصلی توسعه در اسلام
۲۳۶		خلاصه بحث
۲۴۲		منابع

فصل چهارم

ابعاد توسعه در اسلام

۲۴۵		ابعاد توسعه در اسلام
۳۱۹		خلاصه بحث

فصل پنجم

ساختار نهادی توسعه در اسلام

۳۲۳		ساختار نهادی توسعه در اسلام
۴۲۵		خلاصه بحث

فصل ششم

نتیجه‌گیری

۴۲۹		نتیجه‌گیری
۴۳۹		کتاب‌نامه
۴۸۱		نمایه

مقدمه ناشر

اقتصاد اسلامی و توسعه اقتصادی از منظر اسلام در سال‌های اخیر مورد اهتمام جدی عالمان اقتصاد در کشورهای اسلامی و غیراسلامی قرار گرفته است، به گونه‌ای که مباحث در این حوزه به یکی از دغدغه‌های اساسی آنان تبدیل گردیده است.

کتاب پیش رو تحت عنوان اسلام و مسیر توسعه اقتصادی و انسانی از جمله تحقیقات شاخصی است که توسط استادی برجسته این حوزه آقایان دکتر عباس میرآخور و دکتر حسین عسگری به رشته تحریر در آمده است. تمرکز این کتاب بیان دیدگاه قرآن در خصوص توسعه و شرایط لازم برای تعالی فردی و جمعی انسان‌ها است. نویسندگان بر این نکته تأکید می‌کنند که اگرچه تعریف توسعه و سیاست‌های اقتصادی در غرب دستخوش دگرگونی شده است؛ به نظر می‌رسد مفاهیم توسعه اقتصادی و انسانی در اسلام زمان‌مند نباشند، زیرا قرآن کریم نظامی مبتنی بر قواعد تغییرناپذیر را ارائه نموده است که دارای روشی مشخص برای دستیابی به پیشرفت و توسعه مادی و غیرمادی افراد و جامعه بر مبنای اطاعت از قوانین و نهادهای مؤثر و کارآمد می‌باشد. در این راستا مؤلفه‌های اصلی

توسعه در اسلام با عناوین تعالی توسعه نفس انسانی، توسعه فیزیکی زمین و منابع طبیعی‌اش و توسعه جمعی انسان‌ها، تشریح می‌گردد. همچنین نگاه اسلام به چهار جزء ثابت توسعه یعنی امنیت، عقلانیت، نقش دولت و بازار به شکلی متفاوت از سایر دیدگاه‌های توسعه مورد توجه قرار گرفته است. در توسعه اسلامی مسئولیت افراد، جامعه و دولت به صورت مستقل در نظر گرفته شده است. این تحقیق ارزشمند می‌تواند راهنمای پژوهشگران مسلمان برای تحقیقات تکمیلی دیگر باشد.

دانشگاه مفید در مسیر تبیین، نظریه پردازی و گسترش علوم انسانی با استفاده از آموزه‌های اسلام و عرضه دستاوردهای پژوهشی خود و دیگر پژوهشگران برجسته اسلام به جامعه علمی کشور جهت تقویت و غنای ادبیات توسعه و پیشرفت از منظر اسلامی، اقدام به انتشار این اثر پژوهشی نموده است. انتشارات دانشگاه مفید این اثر گرانسنگ را با امید به اعتلای روز افزون این شاخه از علم و رسیدن به بایگای درخور توجه در رشد و توسعه دانش و معرفت نظری و عملی جامعه اسلام به مامی دوستداران علم و دانش تقدیم می‌کند و از تلاش نویسندگان فریختن جناب آقایان دکتر عباس میرآخور و دکتر حسین عسکری، مترجم محترم آقای دکتر علی باقری دولت آبادی، ارزیاب گرامی آقای دکتر حسن سبحانی، دکتر محمد نقی نظریور معاون محترم پژوهشی دانشگاه مفید، دکتر محمدرضا یوسفی مدیر مرکز مطالعات اقتصادی دانشگاه مفید و تمام عزیزانی که در

مراحل مختلف خلق این اثر مشارکت نموده‌اند، خاضعانه سپاسگزاری می‌نماید و پذیرای نظرات اصلاحی یا تکمیلی و هم‌چنین نقد و بررسی آثار منتشره با رعایت اصول علمی می‌باشد.

انتشارات دانشگاه مفید

www.ketab.ir

مقدمه نویسندگان بر ترجمه کتاب

هدف اولیه ما از نگارش این اثر، روشن ساختن این موضوع بود که اسلام دینی مبتنی بر قواعد است. این قواعد در قرآن کریم بیان شده، توسط پیامبر اکرم (ص) تفسیر گشته و در اولین جامعه اسلامی که در مدینه برپا گردید بکار بسته شد. هدف اصلی اسلام برای جامعه، رفاه همه شهروندان و عدالت اجتماعی - اقتصادی است؛ بدین ترتیب که به همه افراد فرصت و امکان به شرف داده شود و در عین حال حقوق همه نسل‌های آتی نیز محفوظ بماند. انسان‌ها مسؤول تعالی خود و توسعه جهان اطراف‌شان از راه نعمت‌های اعطا شده از سوی خداوند و منابع موجود در جوامع‌شان هستند. اگر قواعد تحریر شده از سوی خداوند دنبال شود نتیجه کار جهانی عادلانه و یکپارچه خواهد شد. در اندیشه اقتصادی غرب متفکر اسکاتلندی، آدام اسمیت، در دو کتاب خود (منتشر شده در سال ۱۷۵۹ و ۱۷۷۶) و مجموعه‌ای از سخنرانی‌های درخصوص فلسفه حقوق، نظام کارآمدی مبتنی بر بازار را معرفی کرد. وی بر اهمیت نهادها - که مجموعه‌ای از قواعد هستند - برای دستیابی به پیشرفت مادی و سریع و پایدار تاکید نمود. وی همزمان در کتاب اول

خود، نظریه احساسات اخلاقی، محافظی برای نظام سرمایه‌داری بازار محور تحت عنوان اخلاقیات و همدلی افراد نسبت به سایرین در جامعه، در نظر گرفت. متأسفانه با گذشت زمان دستورالعمل پیشنهادی اسمیت در اندیشه اقتصادی غرب از بین رفت و اهمیت نهادهای لازم برای توسعه پیشرفت مادی تا اوایل دهه ۱۹۷۰ که مجدد بازیابی شد مورد غفلت قرار گرفت. اگرچه بازیابی اخلاقیات برای یک نظام کارآمد بازارمحور - که در دهه پایانی قرن بیستم رخ داد - امری لازم و ضروری بود اما به لایگرسن تنش‌های اجتماعی در جوامع غربی، شتاب آن به شکل دردناکی کند شد.

خوشبختانه، مسلمانان قرآن کریم و سنت پیامبر اکرم را بعنوان راهنما دارند. قواعد ذکر شده در قرآن نظام اقتصادی کاملی را فراهم می‌سازد (دستورالعمل پیشنهادی اسمیت با بخش زیادی از چارچوب ساختارمند مورد اشاره قرآن اشتراکاتی دارد)؛ نظامی که مبتنی بر عدت خلقت، عدالت، اخلاقیات و اشتراک است. در اسلام وجود قواعد (نهادهای) برای دستیابی به موارد ذیل ضروری است: ایجاد نظم اجتماعی، تعادل کردن آنچه افراد می‌توانند انجام دهند در برابر آنچه می‌خواهند انجام دهند، کاهش تردیدها و ارتقای میزان پیش‌بینی‌پذیری، ترویج شکل مناسب‌تر انتظارات، هماهنگی و انسجام اجتماعی، کاهش هزینه مبادله و بدنبال آن تقویت کارایی اقتصادی، ترویج رفتار برابر و احترام به شأن و منزلت

انسان، تدارک یک ساختار مرجع برای سنجش انصاف و عدالت در رفتار افراد، کاهش تقاضا برای ظرفیت شناختی انسان‌ها، و پیشبرد عدالت جمعی در جامعه (هدف اصلی اسلام).

ما امیدواریم که تلاش ناچیزمان در این کتاب، یعنی تشریح ماهیت قواعد در اسلام و کاربست آن برای توسعه، بتواند برای تعیین جهت‌گیری‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی در جوامع مسلمان مفید واقع شود. با استفاده از این کتاب بعنوان نقطه آغاز و با پژوهش‌های بیشتر، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند الگویی شود که از طریق آن دیدگاه قرآن در مورد توسعه انسانی، اجتماعی و اقتصادی به جهان معرفی شود. چنین الگویی می‌تواند برای ترسیم سیاست‌ها، که منجر به رفاه اقتصادی و جامعه سرشار از عدالت می‌گردد، مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین با گذشت زمان می‌توان از این الگو برای ارزیابی میزان پیشرفت کشورها در رسیدن به جامعه اسلامی ایدآل و تغییرات سیاسی که ممکن است نیاز باشد استفاده کرد.

وظیفه خود می‌دانیم از تلاش‌های مترجم گرامی، که به تشریح تشکر نماییم، خداوند به ایشان بخاطر همکاری‌شان در امر ترجمه اجرایی، او، ما و همه مسلمانان را به راه راست توصیف شده و آموزش داده شده بر قرآن و عترت طاهره حضرت محمد ﷺ، هدایت سازد. انشالله خداوند جمهوری اسلامی ایران را در برابر همه خطرات محافظت نماید. آمین یا رب العالمین

دکتر عباس میرآخور - دکتر حسین عسگری

مقدمه مترجم

بیش از نیم قرن است که مفهوم توسعه، ذهن بسیاری از اندیشوران و سیاست‌داران کشورهای در حال توسعه؛ به ویژه دولت‌های مسلمان را درگیر خود ساخت است. آن‌ها در طول این سال‌ها به دست‌آوردهای غرب در این راه به عنوان الگویی غیرقابل بازگشت اندیشیده و تلاش کرده‌اند تا مسیر پیموده‌شده جوامع غربی را از جامعه کشاورزی به صنعتی دنبال کنند. افکار و اندیشه‌های اقتصاددانان غربی و متفکران بحث‌های توسعه و توسعه نیافتگی همچون پریش، گوندر فرانک، سمیر امین، روستو و اسلاف پیش از آن‌ها به دلخواه موفقیت‌های اقتصادی سخن گفته بودند، بدون هیچ نقد و تأمل به‌یاد زود جای خود را در محافل علمی این کشورها گشود و تدریس آن به بخشی از فعالیت روزمره دانشگاه‌های کشورهای در حال توسعه تبدیل شد. اما تدریس این اندیشه‌ها و پیمودن مسیر غرب در بحث توسعه تاکنون نتوانسته آن‌ها را به رتبه کشورهای توسعه یافته برساند. این در حالی است که غرب به تدریج از الگوهای پیشنهادی خود برای بحث توسعه فاصله گرفته و مباحث جدیدی را مطرح ساخته که تاکنون

بدان توجهی نمی‌شده است. اگر زمانی در غرب توسعه مساوی با رشد اقتصادی پنداشته می‌شد امروز توسعه انسانی شامل آموزش، مراقبت‌های پزشکی، ریشه کن سازی فقر، توزیع عادلانه تر ثروت، وضعیت محیط زیست و آزادی به عنوان مؤلفه‌های جدایی ناپذیر ف آیند توسعه اقتصادی دیده می‌شود. دقت در این مفاهیم ما را به این مسیر رهنمون می‌سازد که دین اسلام دربردارنده تعالیم بسیار سازنده‌ای در باب تک تک این مفاهیم است که تاکنون از آن غفلت شده است. به عبارت دیگر، اندیشمندان اسلامی بیش از آن‌که به دنبال استخراج مدل برای توسعه اسلامی باشند، ترجیح داده‌اند تا مسیر غرب را معرفی کنند. بیا ایند

کتاب پیش رو از جمله بحث‌های تلاش‌هایی است که می‌خواهد تصویر جدیدی پیش روی سیاست‌مداران کشورهای اسلامی ترسیم سازد؛ تصویری که گویای این مسئله است که اسلام علاوه بر این‌که فراچارچوب لازم برای توسعه را در آیات قرآن ترسیم داده است، الگوی آرمانی آن را در زندگی و سیره پیامبر ﷺ به خوبی معرفی کرده است. نویسندگان کوشیده‌اند تا با تکیه بر آیات قرآن نشان دهند چگونه اسلام به بحث توسعه اقتصادی و انسانی توجه نموده و به چه شکل پیامبر اکرم ﷺ در شهر مدینه این توصیه‌ها را اجرا کردند. آنچه که کتاب حاضر را از سایر آثار تالیف شده متمایز می‌سازد، نگاه علمی و

نظریه پردازانه است که مولفان آن، با معرفی پارادایم اسلامی توسعه صورت داده اند. آن‌ها به خوبی نشان داده‌اند که چگونه توسعه می‌تواند با اخلاق و معنویت گره خورده و ریشه بسیاری از مشکلات کنونی جهان در بحث فقر را بخشکاند.

قطر مطالعه این اثر می‌تواند افق جدیدی پیش روی دانشجویان رشته‌های اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و علاقه‌مندان به بحث‌های توسعه اسلامی، بگشاید و برای بسیاری از پرسش‌های آنان درباره دیدگاه اسلام نسبت به توسعه اسخ‌هایی دقیق و قانع‌کننده فراهم سازد. به نحوی که به جرئت می‌توان ادعا کرد با این مطالعه آن، صرف مطالعه آثار اندیشوران غربی ناقص و نارسا خواهد بود.

در این‌جا جا دارد ضمن پذیرفتن تمام قصورهایی که در ترجمه ممکن است صورت پذیرفته باشد از زحمات آقای دکتر حسن زارعی به خاطر اصلاح ترجمه برخی از پاراگراف‌ها و عبارات کتاب به این آقای دکتر ابودر فیعی برای بازخوانی ترجمه و معرفی برخی جایگزین‌های بهتر واژه‌ها تشکر ویژه نمایم. همچنین از آقایان دکتر قاسم سالاری و دکتر رضا التیامی‌نیا به خاطر توصیه‌های به‌جای‌شان که در روان و سلیس کردن ترجمه بسیار سازنده و مفید بود، سپاس‌گزار لطف ایشان هستیم. بر خود لازم می‌دانم از مجموعه دانشگاه مفید به ویژه آقای دکتر محمدتقی نظریور معاون پژوهشی، آقای محسن ابوالفتحی رییس انتشارات دانشگاه مفید و

آقای مجید نسیمی که در انتشار این اثر سهم عمده‌ای داشتند، قدردانی
نمایم. در پایان ترجمه این اثر را به همسر گرامی‌ام تقدیم می‌کنم که اگر
صبر و شکیبایی و همراهی‌ها و تشویق‌های ایشان نبود، این کار به سر
منزل مقصود نمی‌رسید.

دکتر علی باقری دولت‌آبادی

عضو هیئت علمی دانشگاه یاسوج

www.ketab.ir

پیشگفتار

اکثر مردم بین دین اسلام و موضوعات اساسی توسعه اقتصادی و اجتماعی ارتباطی نمی بینند و اگر هم ببینند اغلب آن را یک مانع، حتی یک نیروی انحطاطی در پیشرفت جوامع مسلمان در نظر می گیرند. در دهه های گذشته تلاش های دانشمندان مسلمان جامعه شناس و اقتصاددان برای توسعه رشته منسجم «اقتصاد اسلامی» را تا حد تعریف جهان آکادمیک نرفته است و صرف نظر از استثنا ساختن مشروط به یک سری اسلامی تأثیر جدی بر سیاست گذاران و عموم مردم برجای گذاشته است. هم چنین من بر این عقیده ام که این اقدامات در ایجاد نمونه ای نشان دهد اسلام چیزی متفاوت برای حل مشکلات بی شماری که جوامع انسانی - چه در کشورهای ثروت مند و چه در حال توسعه - روبه رو هستند، شکست خورده است: از ریشه کن کردن فقر، نابرابری ثروت، حکمرانی خرب در کشورهای فقیر گرفته تا مشکلاتی چون مصرف بیش از حد، از خود بیگانگی و از هم گسیختگی اجتماعی که جهان ثروت مند را متاثر ساخته است. آنچه که تاکنون درخصوص ناتوانی در مجاب ساختن دولت ها به پذیرش اسلام به عنوان مدلی برای توسعه وجود داشته اساساً به این دلیل

بوده است که حمایت‌کنندگان از این مسیر نتوانسته‌اند یا نخواسته‌اند چارچوب تحلیلی خود را بر مبانی اسلامی استوار سازند.

عباس میرآخور و حسین عسگری اثری پیش‌تاز و واقعاً مهم خلق کرده‌اند. هر دو نویسنده سابقه‌ای طولانی و برجسته در دست‌آوردهای علمی دارند و جایگاه مهمی به عنوان سیاستگذار و مشاور در موسسات مختلف بین‌المللی و ملی کسب کرده‌اند. اثر آن‌ها دقت علمی، فهم جامع از تحول‌نظریه‌های اقتصادی و اجتماعی و سیاست در جهان غرب را با بینش فوق‌العاده، چابک به جهان اخلاقی و معنوی اسلام و اهمیتش به دست‌آوردهای این جهان خارج، با یکدیگر ترکیب می‌سازد. شیوه‌ای که آن‌ها در پیش گرفته‌اند و منجر به ترکیب برداشت‌های معنوی از اسلام با شرح تفصیلی از فهم جای‌گیری‌ها، ماهیت، معنا و اهداف توسعه اقتصادی شده است این اثر را متمایز می‌سازد. در این راه میرآخور و عسگری شاخص‌هایی برای حوزه جدید پژوهش در توسعه اقتصادی وضع کرده‌اند. این نویسندگان شرح می‌دهند که چگونه نظریه اقتصادی به شکل فرایندهای از ریشه‌هایش در فلسفه سیاسی و اخلاقی فاعل به گرفت و چگونه در دوره پس از جنگ واکنش‌هایی از قبیل اقتصاد نهادگرایی جدید در تقابل با این روند به وجود آمد. این رویکرد بار دیگر منجر به اهتمام جدی‌تر نظریه توسعه اقتصادی به مؤلفه اخلاقی فعالیت اقتصادی گردید، این موضع به بهترین نحو در آثار نویسندگانی همچون «آمارتیا سن» نشان

داده شد. با این حال میرآخور و عسگری تأکید می‌کنند در هر دوره‌ای که مکتب خاصی از نظریه اقتصادی سیطره می‌یابد - به عنوان مثال اقتصادهای نئوکلاسیک که بر نظریه اقتصادی و سیاست دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ مسلط بود - درک ضمنی از انسان اقتصادی^۱ وجود دارد. مفروضات و اصول موضوعاتی هست که تصمیمات اقتصادی اتم‌های مجزای غیرقابل فروکاست به اجزای کوچک‌تر را رقم می‌زنند. اما این سنگ بنای بنیادین تمامی نظریه‌های اقتصادی، یک عامل ثابت نیست بلکه عاملی است که با گذر زمان عوض می‌شود. شرایط، ارزش‌ها و مفروضات آن دوره را منعکس می‌سازد. با این حال تمامی مدل‌های انسان اقتصادی که برای تبیین رفتار اقتصادی تحول می‌یابند، هم‌گه به بازنمایی سکولاریزه شدن رو به افزایش جوامع - که در آن تصمیمات دیگر مقدس نیستند - گرایش دارند. تا بدان‌جا که حتی وقتی ملاحظات اخلاقی در ظاهر رخ می‌نمایانند - نظیر نظریه «توسعه به مثابه آزادی» امارت‌باشی^۲ تأکید گیری^۳ بر تعالی نفس^۳ یا حتی پی‌ریزی شاخص توسعه انسانی توسط محسوب الحق - هیچ پیوندی بین چارچوب معنوی پوشش دهنده برای هدایت اعمال انسانی و وضع محدودیت‌ها و موانع مجاز برای چنین کاری وجود

1. Hume economicus

2. Giri

3. Self-development

ندارد. اگرچه دانشمندان بسیاری اخیراً آثار اخلاقی آدام اسمیت و نقش جدایی ناپذیرشان را در شکل گیری نظریه های اقتصادی احیا کرده اند، عسگری و میرآخور خاطر نشان می سازند که دیدگاه های اخلاقی اسمیت ریشه در اعتقادات قوی به خداوند داشته است و تا وقتی که از عینک یک انسان معتقد به آن نگریسته نشود، نمی تواند به شکلی صحیح درک شود. دست آورد بزرگ کتاب عسگری و میرآخور این است که آن ها سنت های بزرگ معنوی در خصوص حق اسلام را به توسعه اقتصادی احیا نموده اند. این آیین سی است که از بحث های بی حاصل درباره دو چیز متمایز است: یک ماهه مفید بودن مباحث قابل قبول اسلامی و دیگری تلاش های پر پیچ و تاب فانی برای یافتن جایگاهی برای آموزه های اسلامی در چارچوب نظریه های منطق توسعه. این افراد رشته اقتصاد اسلامی را برای مدت زمان طولانی بر رشته ساخته و به پیشبرد آن کمک کرده اند و نقش آن ها فراتر از اقدامی کوچک برای مخاطبینی بسیار اندک، و یا ناتوانی در تأثیرگذاری جدی بر توسعه اقتصاد است.

کتاب میرآخور و عسگری واقعاً راه گشا و سزاوار است. این توصیفی است. این کتاب از طریق ایجاد آنچه آن ها «فراچارچوب»^۱ و «مدل آرمانی»^۲ یعنی مؤلفه کاملی از چشم انداز جای گزین در مورد ایده

1. Metaframework

2. Archetypal model

توسعه اقتصادی می‌نامند برتری تصویر اخلاقی‌ای که می‌باید بنیان روابط و فعالیت‌های اقتصادی بشریت را شکل دهد؛ به وجود آورده است. از این لحاظ آن‌ها دیدگاه‌ها و ایده‌های قرآنی را درون چارچوب‌هایی که می‌تواند بنیانی برای نظریه جدید توسعه اقتصادی در اسلام شکل دهد توسعه بخشیده‌اند. استدلال‌هایشان ناب، معقول، مجاب‌کننده هم‌چنین موثق به سنت‌های اسلام است. آن‌ها نمونه‌ای از انسان ارائه می‌دهند که رفتار اقتصادی اش با وحی هدایت شده و انگیزه او حقیقت‌جویی است نه صرفاً منافع شخصی و این رفتار در چارچوب الگوی آرمانی انسان الهی و هنجارمند اتفاق می‌افتد. این اعمال در چارچوبی اتفاق می‌افتد که هم الگوی آرمانی انسان الهی و هم هنجاری حضور دارند. اعتقاد به ولایت، خلیفه الهی، کرامت، تزکیه، انسان و تقوا، هویت اخلاقی و معنوی ایجاد می‌کند که انسانیت را تقویت و بر اعمال انسان چه زن و چه مرد حاکم می‌شود. آن‌ها در ارتباط با فرمان‌های الهی هستند که از طریق این فرمان‌ها امور خود را سازماندهی می‌کنند و زمین را در مقام متولی آن مدیریت می‌نمایند.

جهان اخلاقی اسلام تا حد زیادی با دیگر ادیان بزرگ معنوی بشر مشترک است و میرآخور و عسگری بارها بر این ارتباطات با ذکر مثال‌های بسیار تأکید کرده‌اند. موازنه بین کشش فطری افراد به خودشناسی و قرب

الهی، و اقتضائات جامعه‌ای که خود را در جهت خدمت‌رسانی بهینه برای تحقق این اهداف سازماندهی می‌کند، هدف غایی مطلوب بشریت است. توسعه اقتصادی این که عادلانه، پویا و هماهنگ باشد ملازم طبیعی با این وضع متوازن دارد.

عسگری و میرآخور با بررسی پی‌آمدهای نهادی و سیاسی گسترده صدق‌های مورد مطالعه‌شان به عنوان آنچه آن‌ها قواعد بنیادین توسعه جامع در اسلام می‌خوانند بحث را ادامه می‌دهند. آن‌ها استدلال‌های خود را بر آیات قرآن استوار می‌کنند؛ آیاتی که توانایی بشر برای کسب جایگاه مناسب انفسی و آخرتی را تأیید می‌کند و این که مردم به سلوک ایمان و تعهداتی که بر دنبال کردن آن است، و اکتفا نمودن به آرزوی تحقق جامعه عادلانه دلالت دارد، توجه کنند.

میرآخور و عسگری دسته‌ای از موضوعات چالش برانگیز و پرسش‌هایی را مطرح می‌کنند که می‌توانند تئوری برای بررسی‌های مجدد توسعه اقتصادی در پرتو دیدگاه جهان اسلام باشد. جمع‌گیری از دانشمندان اعم از مسلمان و غیر مسلمان می‌توانند روش را دنبال کنند که نویسندگان این کتاب در پیش گرفته‌اند تا ارتباط اسلام و توسعه بیشتر شرح و بسط داده شود. بنا بر آنچه گفته شد می‌توان به یک نظریه جامع در باب انسان دست یافت که در آن این موجود در جایگاه و موقعیت یک عامل اخلاقی قرار گرفته و در چارچوب فرمان‌های الهی عمل می‌کند و

به ایده‌آل‌ها و حقایقِ تعالی بخش باور دارد. برای من افتخار بزرگی است
که فرصت یافتم مقدمه‌ای بر این کتاب جذاب بنویسم.

علی ا. علاوی

کمبریج ماساچوست

دسامبر ۲۰۰۹

www.ketab.ir